

ΤΟ ἈΣΜΑ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ*

Κατ' εὐτυχῇ σύμπτωσιν τὸ γνωστότατον δημῶδες ᾠσμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅπερ νῦν πρέπει νὰ ὀνομασθῇ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐδημοσιεύθη σχεδὸν ταυτοχρόνως πλήρες ἐκ δύο διαφόρων ἀντιγράφων, περιεχόντων καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ. Μικρὸν πρὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Βέη ἐν τῷ πρώτῳ φυλλαδίῳ τοῦ Ἀ κ ρ ί τ α , ἐκ μονεμβασιακοῦ χειρογράφου, εἶχε δημοσιευθῇ ἐξ ἀντιγράφου εὑρεθέντος μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ διασήμου ἑλληνιστοῦ Villoison ἐν τῇ συλλογῇ τῶν νεοελληνικῶν μνημείων τοῦ Αἰμιλίου Λεγρὰνδ μετὰ τὸν θάνατον τούτου, ἐπιμελεία τοῦ μαθητοῦ καὶ συνεργάτου τοῦ κ. Οὐβέρτου Περνώ, τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον ἐκ τῶν περὶ τῆς λαλουμένης γλώσσης ἡμῶν μελετῶν του¹.

Ἡ μεγάλη σπουδαιότης, ἣν ἔχουσι τὰ παλαιότερα μάλιστα ᾠσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, καθοδηγοῦντα ἡμᾶς εἰς τὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων ἐπεισοδίων τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη καὶ τὴν κατὰ τὰ ἐνόντα ἀποκατάστασιν τούτου, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς πρὸς ἀλληλασχέσεως τῶν ἀκριτικῶν ᾠσμάτων, θὰ δικαιολογήσῃ, ἐλπίζω, τὴν ἀνακοίνωσιν παρατηρήσεων τινων περὶ τῶν δύο τελευταίων δημοσιευμάτων, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὑπ' ἐμοῦ παρασκευαζομένης συναγωγῆς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, ἐν οἷς ἐξαίρετον θέσιν κατέχουσι τὰ ἀκριτικά.

Τὰ δύο κείμενα δὲν παρουσιάζουσιν ἀξίας λόγου διαφορὰς ἀπ' ἀλλήλων, πρόδηλον δ' ὅτι τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἀμφοτέρω πηγῇ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων εἶναι ὁ αὐτός², λέξεις σπάνιαι, εὐκόλως δυνάμεναι νὰ παραφθαρῶσιν, ἐπαναλαμβάνονται ἀπαραλλάκτως ἐν ἀμφοτέροις, οἷον *κρανοίγει*³ ἐν στ. 28 (31), *μουττοκόνταρο* (αἰχμὴ τοῦ δόρατος), *ἀγρόκιλλαις*⁴ κτλ. Αἱ διαφοραὶ δὲ περιορί-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἀκρίτας Α' (1904), σ. 98-103. 119-125.

1. É m . L e g r a n d , Oeuvres posthumes, n° 1. Trois chansons populaires grecques, Paris, 5 Janvier 1904.

2. Τὸ κείμενον τοῦ Legrand ἔχει 83 στίχους, τὸ τῆς Μονεμβασίας 80 (ἐξ ἐσφαλμένης ἀριθμήσεως σημειοῦνται 81)· ἀλλὰ τοῦτο διότι παραλείπονται ἐν τῷ δευτέρῳ μετὰ τὸν 25 στίχον, ἐκ τῶν προηγουμένων ἐπαναλαμβανόμενοι, 3 στίχοι.

3. *Κρανοίγω* ἀντὶ τοῦ ἀκρανοίγω (ἄκρον-ἀνοίγω) σημαίνει ὑπανοίγω· ἐν τῷ κυπριακῷ ιδιώματι συνηθίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας τὸ ρῆμα *κροννοίω*, ὄνομα τὸ *κρόννοιμαν*, ἐπίθ. *κρόννοιχτος*, ἐπίρρ. *κρόννοιχτα*. (Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ , Κυπριακά, τ. Γ', σ. 622. Βλ. καὶ σ. 14, στ. 66, σ. 37, στ. 105).

4. Οἱ ἐκδότης γράφουσιν ἀγρόσκυλες ἢ ἀγρόσκυλλαις καὶ ὁ Legrand μεταφράζει *chiennes sauvages*· τίνες ὁμῶς αἱ ἀγριαὶ κύνες, καὶ τίνα ἔννοιαν ἔχει ἡ παρακείμενισ τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν ἀπειλοῦντα ἀδελφόν: *ἔχει πολλὰς ἀγρόσκυλαις κι ἄμε νὰ κατακόψης*. Ἀλλ' ἀγρόσκυλ-

ζονται κυρίως εἰς διαφορὰς γραφῆς εἰς τινὰς στίχους, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι πολλῶ κρείσσον εἶναι τ' ἀντίγραφον τοῦ Villoison, ἐξ οὗ ἐξέδωκε τὸ ἄσμα ὁ Λεγράνδ. Εἰς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκοῦσιν ὀλίγα παραδείγματα.

Ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Μονεμβασίας ὁ στίχ. 31 εἶναι χωλὸς καὶ ἀκατανόητος:

Καὶ διόλ' ἔκαμε κ' ἐβγήκασιν οἱ κλάππες

Ἐν δὲ τῷ τοῦ Villoison κείμενῳ ὀρθῶς:

καὶ δυὸ πηδήματ' ἔκαμε καὶ βγήκασιν οἱ κλάππες.

Ἐν στ. 41 M.: *Καὶ μ' ἓνα κλωτῶν δυνατόν ἐξωθεν κι ἔσω βρέθην.*

Ἐν τῷ τοῦ V. ὀρθότερον: *ἐξω τουν (= ἐξω ἦτο) κ' ἔσω βρέθην.*

Στ. 31 M.: *καὶ τοῦ κυροῦ σου ἡ μαύρη·* ἐν τῷ τοῦ V.: *καὶ τοῦ κυροῦ σου 'ν' μαύρη.* Ἐν στ. 71 M.: *Τὲς ἄκρες ἄκρες ἔπιασεν καὶ μέσες καταλυοῦν τον.* Ἐν δὲ τῷ τοῦ V.: *κ' οἱ μέσες καταλυοῦνται·* ὅπερ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἐπαναλαμβάνεται. Παρέχεται δ' οὕτω ζωηροτάτη εἰκὼν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τοῦ ἥρωος καὶ τῆς αὐτοῦ τῶν πολεμίων· ὅτι δηλ. τοσοῦτος ἐγένετο φόνος, ὥστε εὐθὺς ὡς ἤρχισε κατακόπτων τοὺς ἐν τῷ μετώπῳ τῆς παρατάξεως, συγκατεκόπησαν καὶ οἱ ἔχοντες τὸ κέντρον.

Ἐν στ. 74 M.: *Σὲ βλέπου, βλέπου Κωνσταντᾶ.* Ἐν δὲ τῷ τοῦ V.: *Καὶ βλέπου, βλέπου, ἦτοι προσυλάχθητι.* Ἐν στ. 75 M.: *ὁ μεγαλιῶνας μου·* παρὰ δὲ τῷ V.: *ὁ μεγαλιῶνας μου, ἦτοι ὁ ἀντίχειρ. Καὶ ἄλλα τινά.*

Τὰ δύο ταῦτα νεώτερα ἀντίγραφα συμπληροῦσι μὲν τὸ ἄσμα, ἀλλὰ δὲν παρέχουσι δυστυχῶς στοιχεῖα πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐποιήθη. Ἐχει δὲ πολλὴν σπουδαιότητα ὁ τοιοῦτος προσδιορισμὸς καὶ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς σχέσεως τοῦ ἄσματος πρὸς τὰλλα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ πρὸς ἀσφαλεστέραν χρῆσιν αὐτοῦ ὡς γλωσσικοῦ μνημείου. Ἐν ἀρχῇ ὑπετέθη ὅτι εἶναι τοῦ Ι' αἰῶνος, ἄλλοι τὸ ἀνήγαγον εἰς τὸν IB', ὁ Βάγνερ ἐκδίδων αὐτὸ εἶκασεν ὅτι εἶναι νεώτερον, ἀλλὰ πάντως ὄχι νεώτερον τοῦ ID' αἰῶνος, νῦν δ' οἱ πλεῖστοι παραδέχονται τὴν γνώμην τοῦ κ. Ψυχάρη, ὅτι εἶναι τοῦ IZ' αἰῶνος. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διάλεκτον ὁ Βούρσιαν παραδέχεται ὅτι καὶ ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄσματος, ὃν μόνον ἐγίνωσκε, δηλ. τὸν ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου παραποιηθέντα, παρατηροῦνται ἴχνη τῆς τραπεζουντίας διαλέκτου⁵. Ἄς ἐξετάσωμεν, ἂν ἐκ τῶν δύο νέων κειμένων προκύπτουσιν ἐνδείξεις τινές, δυνάμεναι νὰ διαφωτίσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο.

λα εἶναι τὸ ἀγριοκρόμμυδο ἢ σκυλλοκρόμμυδο ἢ μπότσικας, ἢ σκίλλη τῶν ἀρχαίων (scilla L.) ἢ δὲ παρακέλευσις εἶναι σαρκαστική, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὸ παροιμιῶδες πῆγαινε νὰ κόψῃς τὰ πράσα. Ὁμοίαν παρακέλευσιν ἔχει καὶ ἄλλο ἀκριτικὸν ἄσμα τῆς Κύπρου:

Ἡ φουῖχτα σου ἂν μιλλόδρωσε καὶ τὸ σπαθί σου ἂν κόβῃ

Ἐχει καὶ σπαρτουλλόφυλλα κι ἄς πᾶ νὰ κατακόβῃ.

(Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 37).

5. Παρὰ B ü n d i g e r, Mittelgriechisches Epos, σ. 18 σημ.

Τὸ κείμενον ὅπερ ἐξεδόθη ἐν τῷ Ἀκρίτᾳ προέρχεται ἐξ ἀντιγράφου τῆς Μονεμβασίας, γραφέντος κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἐκδότου, «ἂν μὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' πάντως ὁμοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος». Τὰ δύο φύλλα ἐν οἷς τὸ ἀντίγραφον περιέχουσι καὶ τετράστιχον δημῶδες βαυκάλημα καὶ διαγεγραμμένην τὴν ἀρχὴν ἄλλου ἔσματος, ὅπερ δύναται νὰ συμπληρωθῇ ὡς ἑξῆς:

*Σήμερ' ἀλλάσσ' ὁ οὐρανός, [σήμερ' ἀλλάσσει ἡ ἡμέρα],
σήμερα τὸ Σκληρόπουλο θέ νὰ καβαλλικεύσῃ.
Φθερνιστηριὰν τοῦ μαύρου του [στὴ μάννα του πηγαίνει].*

Τὸ ἔσμα τοῦτο εἶναι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου. Οἱ πρῶτοι στίχοι μικρὸν παραλλάσσουν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔσματος τοῦ Ἀρμούρη:

*Σήμερον ἄλλος οὐρανός, σήμερον ἄλλη ἡμέρα,
σήμερον τὰ ἀρχοντόπουλα θέλουν καβαλλικεύσει.
Μόνον τοῦ κῦρ Ἀρμούρη ὁ υἱὸς οὐδὲν καβαλλικεύει·
καὶ τότε πάλε τὸ παιδί [εἰς τὴν μάνναν του ὑπαγαίνει].*

Δὲν ἀνήκει ὁμοῦ, νομίζω, εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἀρμούρη, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς ἀρπαγῆς τῆς συζύγου τοῦ Διγενῆ Εὐδοκίας ὑπὸ τῶν Ἀπελατῶν. Ὁ Σκληρόπουλος ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς λέγεται Στερόπουλος, Στερόπουλος, Φτερόπουλος. Κυπριακὸν ἔσμα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀρχεῖται ὧδε:

*Σήμερ' ἀλλάσσ' ὁ οὐρανός, σήμερ' ἀλλάσσει τὰστρον,
κι ἀλλάσσει ὁ Στερόπουλος, οὐδὲ Κωσταντᾶ νὰ πάη.
Κ' ἐπῆγεν εἰς τὴν μάνναν του, νὰ πάρῃ τὴν εὐχὴν της.
«Καὶ μάννα, δός μου τὴν εὐχὴν, κ' ἐν νὰ καβαλλικέψω».*

Τὸ πρῶτον δ' ἐξεδόθη τὸ ἔσμα ὑπὸ τοῦ Σπ. Ζαμπελίου, ἐξ ἀντιγράφου, ὅπερ ἔλαβεν οὗτος παρὰ τοῦ Brunet de Presle, ἀλλ' εἰς δὲ πολλάς κάκιστα ποιῶν ἐπήνεγκεν αὐθαιρέτους μεταβολάς⁶. Τὸ ἀντίγραφον δ' ἐκεῖνο δὲν ἐγένε-

6. Ζαμπελίου, Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ, σ. 38-40. Ἡ εὑρεσις τοῦ πλήρους κειμένου ἐλέγχει ὅποσον ἀτυχῆς ἦτο ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἔσματος ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου, θελήσαντος, πλὴν τῶν ἄλλων αὐθαιρέτων μεταβολῶν, νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ἀρτιώτερον διὰ τῆς προσθήκης τοῦ τέλους, εἰς δὲ δὲν ἐδίστασε νὰ παρεμβάλῃ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Κρήτης, πολλὰ παρασχών οὕτω πράγματα εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας τὸν ἱστορικὸν πυρῆνα τοῦ ἔσματος. Τὸ πάθημα τοῦ Ζαμπελίου, ἀνδρὸς σοφωτάτου καὶ ποιητικωτάτου τὴν φύσιν, εἶναι διδακτικώτατον, αἱ δ' ἐξενηχθεῖσαι κατ' αὐτοῦ σκληρόταται μομφαί, διότι ἀπετόλμησε νὰ μεταβάλῃ κείμενον δημοτικὸν ὅπως τὸ περικαλλύνῃ ἔδει ν' ἀποτρέπωσι πάντα ἀπὸ τοιοῦτων ἐγχειρημάτων. Δυστυχῶς ἀκόμη δὲν κατενοήθη παρ' ἡμῖν ἐπαρκῶς ὅτι ἀχρηστον καὶ ἀσκοπον καθιστῶσι τὴν ἐργασίαν τῆς συλλογῆς μνημείων τῆς γλώσσης αἱ μεταβολαὶ αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐνίοτε μάλιστα ὡς ἱερόσυλοι καταδικάζονται, ὅταν φθείρωσι τὸν σκοπὸν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῶν κειμηλίων. Καὶ εἶδομεν κατ' αὐτὸ τὸ παρελθὸν ἔτος μίαν ἑταιρείαν, τὸν Ἑλληνισμόν, ν' ἀναθέσῃ τὴν παραποίησιν τῶν ἐθνικῶν ἔσμάτων ἡμῶν εἰς ἀνθρωπὸν ἀμαθέστατον, κακοζήλως διαφθείραντα καὶ παραμορφώσαντα αὐτά. Βλ. ὅσα περὶ τούτου ἔγραψα ἐν τῇ ἐφημερίδι Ἀθῆναι τῆς 10-16 Ἰουνίου 1903 καὶ ὅσα ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφέντων παρατήρησεν ὁ Krumbacher ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift (1904, σ. 232).

το, ὡς βεβαιοῖ ὁ Ζαμπέλιος, ὑπὸ τοῦ Φωριέλ ἐκ χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, διότι τοιοῦτο χειρόγραφον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Brunet de Presle καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Hase, διδάσκοντος τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν κατὰ τὰς πρῶτας δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (μετὰ τὸ 1815). Ὁ Hase δὲν εἶχε δηλώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν προέλευσιν τοῦ ᾄσματος. Τὸ γνήσιον δὲ τοῦτο κείμενον ἐδημοσίευσεν ὁ Λεγρὰνδ τὸ πρῶτον τῷ 1870. Ἀλλ' ὕστερον ἀνεῦρεν ὁ αὐτὸς ἐκδότης μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Villoison, τὸ πληρέστερον καὶ ἐν τισιν ἀκριβέστερον κείμενον, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Περνώ.

Πιθανώτατον μοὶ φαίνεται ὅτι τὸ ἀντίγραφον τοῦ Hase προήρχετο ἐκ τοῦ Villoison, χρηματίσαντος καὶ τούτου καθηγητοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ θανάτου του. Ὁ δὲ Villoison δὲν ἀντέγραψεν αὐτὸ ἐκ παλαιότερου χειρογράφου, ἀλλὰ θὰ τῷ ἀνεκοινώθη ὑπὸ τινος Ἑλλήνου χάριν αὐτοῦ ἴσως γραφὲν ἢ ἀντιγραφὲν κατὰ τὴν περιήγησιν του εἰς τὴν Ἑλλάδα (1785-1788). Τοῦτο δύναται, ἐλπίζω, νὰ διευκρινήσῃ ἡ μελέτη τῆς ἐν Παρισίῳ ἀποκειμένης ἀνεκδότου ἐκτενοῦς περιηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ δὲ προέλευσις τοῦ ᾄσματος εἰκάω ὅτι εἶναι κυπριακὴ, συνάγων τοῦτο ἐκ τινῶν λέξεων αὐτοῦ, ἐπιχωριαζουσῶν ἐν Κύπρῳ, ἀσυνήθων δ' εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Τοιαῦται δ' εἶναι οἱ λέξεις *κρανοῖον* (στ. 31), *μουττοκόνταρα* (στ. 82), *μεγαλιῶνας* (στ. 78), *ἀβρόσκιλλα* (στ. 80), *ψιχούδια* (στ. 5.6) ἤτοι *ψίχαλα*, *δικίμιν* (στ. 17. 18), *περίττου* (στ. 73) καὶ οἱ τύποι *φτερνιστηρκά* (στ. 16.36) ἀντὶ *φτερνιστηριά* καὶ *λευτερκά* (στ. 30) ἀντὶ *λευτεριά*. Ἐνισχύει δὲ τὴν γνώμην ταύτην καὶ τοῦτο, ὅτι παραλλαγή κυπριακὴ τοῦ ᾄσματος, ἐν πολλοῖς πληρεστέρα τῆς τοῦ Villoison, ἐσώθη ἐν Κύπρῳ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀθ. Σακελλάριου (Κυπριακά, τ. Γ', σ. 9-12), ἀποτελουμένη δ' ἐκ στ. 100. Ὁ ἐκδότης, κατὰ τὴν συνήθειαν του, δὲν σημειώνει πόθεν τὸ ἔλαβεν, ἀλλ' ἡ πηγὴ αὐτοῦ ἦτο γραπτὴ, ὡς ὑπεμφαίνεται ἐκ τῶν δύο τελευταίων στίχων:

*Ἐκεῖνος ἀποῦ τό 'βκαλεν σὰν ποιητῆς λοᾶται,
κεῖνου πρέπει συγχώρησις κι ἐμέναν τὸ σπολλάτη.*

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἡ συνηθεστάτη κορωνίς τῶν ἐκτενεστέρων κυπριακῶν ᾄσμάτων, κατ' ἐξαίρεσιν δὲ καὶ τινῶν βραχυτέρων, περιέχων εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ, ὑπὲρ τοῦ ἀκούοντος καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀπαγγέλλοντος. Ἐνίοτε μάλιστα καταλήγει τὸ ποίημα καὶ δι' εὐχῆς ὑπὲρ τοῦ ἀναγνώστου, ὡς ἐν σ. 52, στ. 136 κέ:

7. Ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ τοῦ ᾄσματος (Σακελλάριου, σ. 11, στ. 94) φέρεται ὁ τύπος *ἀβρόσκιλλιᾶ*, ὅστις, ὡς ὁ Γ. Λουκᾶς (Λεξιλόγιον τῆς λαλουμένης γλώσσης τῶν Κυπρίων, σ. 3) βεβαιοῖ, δὲν συνηθίζεται σήμερον ἐν Κύπρῳ. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου, ὡς καὶ αὐτὸς οὗτος μαρτυρεῖ καὶ ὁ Σακελλάριος (σ. 423), συνήθεις εἶναι οἱ τύποι *ἀβρόσκιλλα* ἢ *ἀργρόσκιλλα*, ἤτοι ἀγρία σκίλλη.

Ζωὴν καὶ χρόνια νά 'χουσιν ὅσοι τὸ ἀναγνώσουν κτλ.

Τὸ δ' ἀντίγραφον τῆς Μονεμβασίας πάντως ἔχει τὴν αὐτὴν προέλευσιν καὶ τὸ τοῦ Villoison, γενόμενον ἴσως ἐκ χειρογράφου κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γραφέντος ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ γράψαντος καὶ τὸ τοῦ Villoison, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀκούσαντος τὸ ἄσμα.

Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς παραλλαγὴ τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐγράφη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῆς εἶναι τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἢ τὸ πολὺ τοῦ ΙΖ'. Ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπον ἄσμα εἶναι, ὡς εἰκός, πολλῶ παλαιότερον, ἀνερχόμενον μέχρι τῶν χρόνων τῆς γενέσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἔπους, ἤτοι μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Τὰρχέτυπα ἀκριτικά ἄσματα σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστησαν πολλὰς μεταβολάς, εἴτε παρεμβαλλομένων στίχων ἐξ ἑνὸς ἄσματος εἰς ἄλλο, ἢ ἐπεισοδίων ἐξ ἑνὸς κύκλου ἁσμάτων εἰς ἄλλον, εἴτε συγχεομένων ἢ παραφθειρομένων τῶν ὀνομάτων, εἴτε παραλειπομένων λεπτομερειῶν ἀκαταλήπτων διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν λήθην τῶν ἐκλελοιπότεων πραγμάτων εἰς ἃ ἀνεφέροντο, εἴτε ἀντικαθισταμένων λέξεων ἢ τύπων παλαιωθέντων διὰ νεωτέρων. Ἐνίοτε αἱ μεταβολαὶ συνίσταντο καὶ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν παλαιότερων γεγονότων διὰ συγχρόνων παραπλησίων ἢ ἀναλόγων.

Τοιοῦτό τι παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν μὲν ἑξῆς λόγου διαφορὰν, ἣν παρουσιάζει τὸ ἀντίγραφον τῆς Μονεμβασίας ἀπὸ τοῦ τοῦ Villoison. Ὁ πρῶτος στίχος τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κουρσεύουν οἱ Σαρακηνοί, κουρσεύουν οἱ Ἀραβῆδες,

τὸ δὲ τῆς Μονεμβασίας ἀντὶ τοῦ Ἀραβῆδες ἔχει οἱ Ἀροδίτες· ὁμοίως καὶ ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ παρὰ Σακελλαρίῳ κεῖται *Οἱ Ροδίτες*.

Ὅθεν ἐν ταῖς παραλλαγαῖς ταύταις τοὺς πολεμίους τῶν Ἀκριτῶν Ἀραβας ἀντικατέστησαν οἱ Ροδίται, ἤτοι οἱ Ἱππῶται τῆς Ρόδου, οἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καταλαβόντες τὴν Ρόδον, ὅτε τὰ ὄρια τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας εἶχον σφόδρα περιορισθῇ, καὶ οἱ Ἀκρίται πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐκλείψῃ. Πρόδηλον ὅτι ἡ ἀντικατάστασις ἐγένετο, καθ' ὃν χρόνον ἦσαν νωπαὶ αἱ ἐντυπώσεις τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν δηώσεων τῶν Ἱπποτῶν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἤτοι κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα ἢ περὶ τὰ τέλη αὐτοῦ.

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς ἐξέτασιν τῆς σχέσεως τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου πρὸς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ τοῦ Ἀρμούρη.

Ὡς παραλλαγαὶ τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τᾶσματα ἐκεῖνα τὰ περιλαμβάνοντα διάφορα ἐπεισόδια ἢ στίχους αὐτοῦ. Διότι, ὡς παρετηρήσαμεν, εἶναι συχνοὶ τοιοῦτοι κοινοὶ τόποι εἰς τᾶσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, παρέχοντες τὸ τεκμήριον ὅτι τὸ ἄσμα ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκονται εἶναι ἀκριτικὸν ἢ ἐξ ἀκριτικοῦ προήλθεν. Οὕτω λόγου χάριν εἰς τὰς διαφόρους παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τοῦ Πορφύρη ἀναφέρεται ἡ ραφή τῶν ὀμμάτων τοῦ ἥρωος καὶ τὰ δεσμὰ αὐτοῦ καὶ ἡ θαυμασία διάσπασίς των· ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ θαυμασία ρώμη τοῦ μικροῦ παιδίου· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἄσματος εἶναι διάφορος.

Τὸ δὲ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ γεννηθέντος υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τὴν συνάντησιν μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν ἐπιδεικνύει τὴν ἀνδρείαν τοῦ ὁ νεαρὸς αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ, συνάψας μάχην πρὸς ἰσχυρὸν στρατὸν πολεμίων καὶ κατακόψας αὐτόν. Ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς μάχης, μεθυσθεὶς ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος, φοβεῖται μὴ καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφόν του φονεύσῃ. Ἀλλὰ συνέρχεται εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐνωθέντες οἱ δύο νικηφόροι ἀδελφοὶ πορεύονται πρὸς τὸν πατέρα καὶ λαμβάνουσι τὴν εὐλογίαν του.

Ἡ παρά Σακκελλαρίῳ κυπριακὴ παραλλαγή, σχεδὸν ἀπαράλλακτος κατὰ τὰλλα, παρουσιάζει τὰς ἐξῆς διαφοράς. Ὁ αἰχμάλωτος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπιδεικνύει τὴν ρώμην του πρὸ τοῦ ἀγῶνος τοῦ αἵματος καὶ εἰς ἀγῶνα ἀρσεως βαρῶν:

*Ἡῦρεν καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς δικίμια κι ἐσηκώνναν,
ἄλλος σηκώννει πιθαμὴν, κι ἄλλος σηκώνει πήχην,
τέλειά του ὁ καλύτερος στὰ στήθη τοῦ ἀθρώπου.*

Ἐνῷ δ' ὁ μὲν ὕψωνε τὸ βάρος μέχρι μιᾶς σπιθαμῆς καὶ ἄλλος μέχρις ὅσους πήχεως καὶ ὁ δοκιμώτατος μέχρι τοῦ στήθους, ὁ αἰχμάλωτος διὰ τοῦ μικροῦ δακτύλου ἐσφενδόνησεν αὐτὸ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν.

Ὅτε δὲ θαυμάζοντες οἱ Σαρακηνοὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ τοῦ ἀπέδωκαν τὴν ἐλευθερίαν, ἵππευσεν τὸν ἵππον τοῦ κ' ἐσπευσεν πρὸς συνάντησιν τοῦ πατρὸς του, ὁδηγηθεὶς ὑπὸ τῆς μητρὸς πῶς θὰ εὕρῃ αὐτόν. Ἡ ἀναγνώρισις γίνεται ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ τεχνικώτερον ἢ ἐν τῇ πρώτῃ. Ἐν ταύτῃ εἰσέρχεται διὰ τῆς βίας ἑφιππος εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ πατρὸς, δὲν ἀποκρίνεται εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτοῦ περὶ τοῦ γένους του, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ὅπως πεζεύσῃ νὰ ὁμώσῃ τρεῖς ὅτι δὲν θὰ τὸν κακοποιήσῃ, καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς αὐτοῦ ἀπαντᾷ μετὰ πολλῆς ἰταμότητος· ὁ δὲ πατήρ θαυμάζων τὸ θάρρος τοῦ ὁμνύει, ἐκεῖνος δὲ καταβαίνει τοῦ ἵππου, ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν του καὶ οὕτως ἐπέρχεται ἡ ἀναγνώρισις. Ἀλλ' ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ ὁ αἰχμάλωτος σταθεὶς πρὸ τῆς σκηνῆς καλεῖ τὸν ἐντὸς αὐτῆς εὐρισκόμενον ἀδελφόν του Κωνσταντᾶ, ἐπακολουθεῖ δὲ στιχομυθία ἀπειλῶν τοῦ Κωνσταντᾶ ἐνδοθεν καὶ τοῦ αἰχμαλώτου ἐξωθεν τῆς σκηνῆς· ὁ δὲ πατήρ, ἐντὸς τῆς σκηνῆς καὶ οὗτος εὐρισκόμενος, ἀκούων τὴν φωνὴν λαμβάνει ὑπόνοιαν καὶ μετ' εὐφροσύνου προσδοκίας τὸν ἐρωτᾷ περὶ τοῦ γένους του, καὶ ἀναγνωρίζει τὸν υἱόν του.

Ἀλλὰ τὸ τέλος κατὰ τὴν κυπριακὴν παραλλαγὴν ἐπέρχεται φοβερὸν καὶ ἀπαίσιον. Οἱ δύο ἀδελφοὶ καταπολεμοῦσι τὸν πολυάριθμον ἐχθρικὸν στρατὸν καὶ ἐξολοθρεύουσιν αὐτόν μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός. Ὅτε δὲ τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς πολεμικῆς μανίας ὁ αἰχμάλωτος προτρέπει τὸν ἀδελφόν του νὰ προφυλαχθῇ ὅπως μὴ τὸν κακοποιήσῃ, καὶ ὁ ἀδελφὸς ἀπαντᾷ διὰ σκώμματος, ἀντὶ νὰ καταπραῦνθῇ ἐκ τοῦ εὐτραπέλου χαριεντισμοῦ, ὥς ἐν τῇ ἄλλῃ παραλλαγῇ, τοῦναντίον ὀργίζεται καὶ ἀποτέμνει τὴν κεφαλὴν του, καὶ δι' ἄλλης πληγῆς τῆς σπάθης ἀνασπᾷ ἐκ τοῦ στήθους τὸν πνεῦμονα (τὸ βλαγγίν) τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τὸν πέμπει εἰς τὸν πατέρα του.

Ἡ ἀγρία αὕτη λύσις εἶναι ἀκατανόητος, διότι οὐδέν τὴν προετοιμάζει καὶ οὐδέν τὴν δικαιολογεῖ. Ἀλλὰ παραπλήσιόν τι εὐρίσκομεν καὶ εἰς τινὰ κυθνιακὴν παράδοσιν, τὴν περὶ τοῦ ἀνδρειωμένου Ἀνδριανοῦ. Οὗτος θραύει τὰ δεσμά καὶ τὰς ἀλύσεις, δι' ὧν τὸν ἔδεσαν οἱ Σαρακηνοί, ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ὁ Πορφύρης, καὶ φονεύει τοὺς Σαρακηνοὺς, ἐνῶ δὲ τρέχει ἑξαλλος ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος συναντᾷ τὴν μητέρα του, ἣν μὴ ἀναγνώρισας σφάζει, συνελθὼν δ' εἰς ἑαυτὸν καὶ ἰδὼν τὸ ἀνόσιον ἔργον ὅπερ διέπραξε γίνεται αὐτόχειρ⁸.

Ὅθεν τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀδελφοκτονίας δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι παρενεβλήθη ἐξ ἄλλου ἀκριτικοῦ ἄσματος συναφοῦς πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην. Ἀλλ' ἡ προτροπὴ τοῦ ἥρωος, ὅπως προφυλαχθῇ ἀπὸ τῆς τυφλῆς ὁρμῆς αὐτοῦ ἐκεῖνος πρὸς ὃν ὁμιλεῖ, εἶναι ἀναγκαία κατακλείς τοῦ ἄσματος. Περιέχεται εἰς πάσας τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀπαντᾶται δὲ καὶ εἰς τᾶσματα περὶ τοῦ Κωνσταντῆ, τοῦ Ἀλέξη καὶ τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου, τὰ ὅποια ἴσως εἶναι ἐπίσης ἀκριτικά. Πάντως θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἀρχετυπον ἄσμα, ἀλλ' ὑπὸ τύπον ἄλλον, τεχνικώτερον καὶ ποιητικώτερον. Οἱ Σαρακηνοί, οὓς ἐπολέμησεν ὁ αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἦσαν οἱ αἰχμαλωτίσαντες τὴν μητέρα του, παρὰ τοῖς ὁποίοις μέχρι πρὸ μικροῦ ἔμενε δεσμώτης. Τούτων τὸν ἀρχηγὸν δὲν θέλει νὰ φονεύσῃ, καὶ ἡ πρὸς φύλαξιν προτροπὴ πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνεται. Διότι ἀρχηγὸς τῶν Σαρακηνῶν ἦτο ὁ Ἀμιράς, οὗ ἡ σύζυγος περιέβαλεν αὐτὸν κατὰ τὴν νηπιότητά του ὡς ἰδίον υἱόν, καθ' ὃ λέγει τὸ ἄσμα:

Ἡ μίρισσα τὸ τάγιζε ψυχούδια μὲ τὸ γάλα.

Ἡ μάννα του τοῦ ἔλεγε: «Ἄ, υἱέ μου τ' Ἀνδρονίκου».

Ἡ μίρισσα τοῦ ἔλεγε: «Ἄ, υἱέ μου τᾶμιρά μου».

Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ ποντικῆς παραλλαγῆς, ἥτις μοί φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἀρτιωτάτη πασῶν καὶ ἡ μάλιστα ἀμετάλλακτον τηρήσασα τὸ διάγραμμα τοῦ ἀρχετύπου ἄσματος. Τῆς παραλλαγῆς ταύτης ἀπόσπασμα, ἀδιανόητον διὰ τὰ πολλὰ χάσματα, ἐδημοσιεύθη τῷ 1849 ἐν τῷ Φιλολογικῷ συνεκδήμῳ τοῦ Ξανθοπούλου, ὁπόθεν παρέλαβεν αὐτὸ ἐν τῇ συλλογῇ του ὁ Πάσσωβ (ἀρ. 482, σ. 361-362). Πλήρης δ' ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Τριανταφυλλίδου (Οἱ Φυγάδες, 1870, σ. 22-23). τῆς πλήρους δὲ ταύτης παραλλαγῆς ἔχω καὶ ἐγὼ εἰς χεῖράς μου πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον κείμενον ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Ἰωάννου Βαλαβάνη, ἐξ ἧς καὶ παραλαμβάνω τοὺς στίχους ὅσους κατωτέρω παραθέτω.

Ἐν τούτῳ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τοὺς Ἀραβας ἀντικαθιστῶσιν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἡ ὑπόθεσις ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς οὗτοι ἐδήουν τὰς ἑλληνικὰς χώρας (τῇρ *Ρωμανίαν*), καὶ κατέστρεφον τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐλεηλάτουν τὰ ἱερὰ σκεύη αὐτῶν. Τότε ἡχμαλώτισαν καὶ τὴν μητέρα τοῦ ἥρωος, ἐγ-

8. Τὴν παράδοσιν ταύτην δημοσιεύω εἰς τὴν προσεχῶς ἐκδοθησομένην συλλογὴν Παραδόσεων, ἀρ. 123, σ. 64-65. 745.

κυον οὔσαν. Ἐγέννησε δ' αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἑμίρ Ἀλῆ. Ἐκεῖ καθ' ἐκάστην τὸν ἐνουθέτει μυστικὰ νὰ φύγῃ ἅμα μεγαλώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου εὐρίσκεται ὁ πατὴρ του Ἀνδρόνικος καὶ ὁ ἀδελφὸς του Ξάνθινος. (Διότι τοῦτο τὸ ὄνομα ἔχει ἐν τῇ ποντικῇ παραλλαγῇ ὁ ἀδελφὸς τοῦ αἰχμαλώτου, ὁ ἐν ταῖς ἄλλαις Κωνσταντῖνος. Ἀναφέρουσι δὲ τὸν Ξάνθινον καὶ ἄλλα ποντικά ἀκριτικὰ ἄσματα, ὧν τινὰ μάλιστα λέγουσιν αὐτὸν πατέρα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη).

Ὁ αἰχμάλωτος ἡλικιωθεὶς ὠπλίσθη καὶ ἐκίνησεν ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα:

*Ἐγένετον ὁ αἰχμάλωτος, ἐγέντον κ' ἐρματῶθεν,
ἐπῆρεν τ' ἐλαφρὸν σπαθίν, τ' ἔλλενικὸν κοντάριν.*

Ὡδοιπόρει τὴν νύκτα, ἔχων τὰστρα καὶ τὴν σελήνην ὁδηγοὺς εἰς τὸν δρόμον του:

*Οἱ ἄστροι ἐχαμέλεναν, οἱ φέγγοι κάθα ἔρθαν,
ἐδεῖζαν ἄτον τῆς στρατῆν, ντὸ πάει στὴρ Ρωμανίαν.*

Καθ' ὁδὸν εἰς ἓν σταυροδρόμι συνάντησε δύο πολεμιστάς, πατέρα καὶ υἱόν· ὁ πατὴρ ἐκοιμᾶτο. Ἐχαιρίσας τὸν υἱόν, ἀλλ' οὗτος δὲν τὸν ἡξίωσε χαιρετισμοῦ· θυμωθεὶς δὲ ἔσυρε τὰ ξίφος καὶ ὤρμησε κατὰ τοῦ ὑβριστοῦ, ὅστις ἀντιπαρετάχθη κατ' αὐτοῦ ξιφουλκήσας ἐπίσης. Τὰ ξίφη ὁμοῦς ἐθραύσθησαν καὶ τότε ἐλαβον ἀμφοτέροι τὰ εὐρετὰ των. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐθραύσθησαν καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι συνεπλάκησαν, ἀγωνιζόμενοι διὰ τῆς πυγμῆς:

*Διαβαίν', καλημερίζ' ἄτον, καλήμεραν 'κ' ἐπαῖρεν.
Ἐσυραν τὰ σπαθία τουν, νὰ κροῦγνε τ' ἓναν τᾶλλο.
Τσακώθαν τὰ σπαθία τουν, 'κὶ κροῦγνε τ' ἓναν τᾶλλο.
Ἐσυραν τὰ κουντάρια τουν, νὰ κροῦγνε τ' ἓναν τᾶλλο.
Τσακώθαν τὰ κουντάρια τουν, 'κὶ κροῦγνε τ' ἓναν τᾶλλο.
Ἐρχονται κι ἀνταμούντανε καὶ κροῦγνε μουστουνίας.*

Ὁ θόρυβος τῆς πυγμαχίας ἐγείρει τοῦ ὕπνου τὸν πρεσβύτερον. Ἰδὼν δὲ τὴν συμπλοκὴν, καταπλήσσεται διότι τὸν ἀήττητον ἕως τότε υἱόν του εὐρέθη ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ τὸν καταβάλῃ. Θέτει πέρας εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐρωτᾷ τὸν ἀντίπαλον τοῦ υἱοῦ του τίς εἶναι. Οὗτος ἀφηγεῖται πῶς ἡχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ μήτηρ του, ἢ σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ αὐτὸς ἐγεννήθη αἰχμάλωτος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἑμίρ Ἀλῆ. Ἀκούσας ταῦτα ὁ πρεσβύτερος τὸν ἀναγνώριζει ὡς υἱόν του καὶ χύνει ἄφθονα δάκρυα χαρᾶς, διότι τώρα, ὅτε ἐγήρασε, δύο ἀπέκτησε γεράκια:

*«Κι ἀτώρα, ἀς τ' ἐγέρασα, ζευγάρ' γεράκια χτέθα».
Ἄς τὴν χαράν ἀτ' τὸ πολλὰ κατήβανε τὰ δάκρυα τ',
κατήβανε τὰ δάκρυα του, καλομηνᾷ χαλάτσια.*

(Ἀπὸ τὴν χαράν του τὴν πολλὴν ἔτρεχαν τὰ δάκρυά του, ἔτρεχαν σὰν τὸ χαλάζι τοῦ Μάη).

Μίαν μόνην εὐχὴν ἔχει πλέον ὁ γέρων Ἀνδρόνικος, νὰ συναντήσῃ στράτευμα ἐχθρῶν, ὅπερ εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ κατανικήσῃ, πολεμῶν αὐτὸ μὲ τὰ δύο γεράκια του. Καὶ δέεται εἰς τὸν θεὸν νὰ πληρώσῃ τὴν εὐχὴν του ταύτην. Πιθανῶς ἐν τῷ ἀρχετύπῳ ἄσματι ἀνεφέρετο ὡς σκοπὸς τῆς στρατείας ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς αἰχμαλώτου συζύγου του.

Ἡ εὐχή τοῦ γέροντος πληροῦται· φαίνεται ἐρχόμενον στράτευμα ἐννέα χιλιάδων ἐχθρῶν, ὀδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἑμίρ Ἀλῆ. Οἱ τρεῖς ἥρωες ὁρμῶσι κατ' αὐτῶν. Ὅπου κρούει ὁ Ξάνθινον πλημμυρεῖ τὸ αἷμα, ὅπου δὲ κρούει ὁ αἰχμάλωτος, τὸ αἷμα ἀνέρχεται μέχρι τοῦ λαιμοῦ:

*Ἐκεῖ ποῦ κρούει ὁ Ξάντινον, τὸ γαῖμαν νὰ πλαντάζῃ,
ἐκεῖ ποῦ κρούει ὁ αἰχμάλωτον, τὸ γαῖμαν ὡς τὴν γοῦλαν.*

Ὁ αἰχμάλωτος βλέπων τὸν Ἑμίρ Ἀλῆν, τῷ φωνάζει νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι ἐνδέχεται νὰ τὸν φονεύσῃ. Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐσκοτίσθησαν, λέγει, καὶ τὸ ξίφος μου ἀχνίζει· ἂν σὲ κτυπήσω καὶ σὲ φονεύσω θὰ κατακριθῶ ὡς φονεὺς· ἂν δὲ ἀποφύγω, θὰ κατακριθῶ ὡς δειλός. Ἀλλὰ προτιμῶ νὰ μὴ σὲ φονεύσω καὶ ἄς μὲ εἰπωσι δειλόν:

«Ὅπισ', ὅπισ', Ἑμίρ Ἀλῆ, ὅπισ' κ' ἐσὲν μὴ κρούγω.

Ἄν κρούγω καὶ σκοτώω σε, θὰ λέγῃς ἐν φονέας·

κὶ κρούγω, κὶ σκοτώω σε, θὰ λέγῃς ἐφοβέθεν.

Καλλίον κὶ σκοτώω σε, κὶ ἄς λέγῃς ἐφοβέθεν.

Καὶ οὕτω τελειώνει τὸ ἄσμα.

Τὸ δὲ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Γαβρ. Δεστούνης ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Πιτρουπόλει βιβλιοθήκης τοῦ 18 αἰῶνος τελευτῶντος ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνος, εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρόνικου. Καὶ ἐν ἐκείνῳ ὁ ἀνδρεῖος καὶ ἀνήλικος υἱὸς ἱππεύσας πορεύεται πρὸς λύτρωσιν τοῦ πατρὸς του· διότι αἰχμάλωτος κατὰ τὸ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη εἶναι ὁ πατήρ καὶ ὄχι ὁ υἱός. Ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶναι κατάκλειστος διὰ τοῦτο, καὶ ἡ σύζυγός του καὶ τὰ τέκνα του μαυροφορεμένα. Ὁ ἀνήλικος δὲ υἱὸς ἀφοῦ ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ ὀπλισθῇ διὰ τῶν ὃπλων τοῦ πατρὸς, ὡς ὁ Θησεὺς τοῦ ἀρχαίου μύθου, ἱππεύει καὶ τοῦ πατρὸς τὸν θαυμάσιον ἵππον, διαβαίνει μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς τὸν Εὐφράτην, καὶ εὕρισκει περαιωθεὶς εἰς τὴν ἀριστεράν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ στράτευμα ἑκατὸν χιλιάδων Σαρακηνῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἀναπαυόμενοι ἔχουσιν ἀποθέσῃ τὸν ὀπλισμὸν των, ὁ δ' ἥρως ἀποστέργει νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀόπλους ἐχθρούς, φωνάζει πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐτοιμασθῶσι πρὸς μάχην. Ὅτε δ' ὀπλίσθησαν ἐπιπίπτει κατ' αὐτῶν καὶ φονεὺς πάντας πλην ἑνός, ὅστις ἐνεδρεύσας καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἥρως κατέβη τοῦ ἵππου διὰ ν' ἀναπνεύσῃ ἐκλεψε τὸν ἵππον καὶ τὸ ρόπαλον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἥρως τὸν ἐδίωξε πεζὸς καὶ καταφθάσας αὐτὸν εἰς τὴν πύλην τῆς Συρίας, τοῦ ἀπέκοψε τὴν χεῖρα καὶ τὸν ἔστειλε νὰ φέρῃ τὸ ἄγγελμα. Ὁ αἰχμάλωτος πατήρ τοῦ ἥρωος ἐκάθητο παρὰ τὴν θύραν τῆς εἰρκτῆς. Ἐκεῖθεν διέκρινε τὸν ἵππον καὶ τὸ ρόπαλον τοῦ υἱοῦ του καὶ μὴ ἰδὼν τὸν ἀναβάτην ἐστέναξε βαθέως, φοβηθεὶς περὶ τῆς

τύχης τοῦ υἱοῦ. Ὁ στεναγμός του ἔσεισε τὸν πύργον ὅλον, ὁ δὲ Ἀμιράς, ὁ κύριος αὐτοῦ, ταραχθεὶς ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν. Ἀκούσας δ' ὅτι εἶδε τὸν ἵππον καὶ τὸ ὄπλον τοῦ υἱοῦ του, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκεῖνον, διέταξε νὰ σημάνωσιν αἱ σάλπιγγες, ἵνα ἀθροισθῶσιν οἱ ἄνδρες τῆς Βαβυλωνίας καὶ Καππαδοκίας καὶ συλλαβόντες φέρωσιν αὐτὸν δέσμιον ἐνώπιόν του. Ἀλλὰ μόνος προσῆλθεν ὁ Σαρακηνός ὁ ἡκρωτηριασμένος, ἀναγγέλλων τὴν πανωλεθρίαν τοῦ στρατοῦ. Καταπλαγεὶς ὁ Ἀμιράς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι, παρακαλεῖ τὸν Ἀρμούρη νὰ γράψῃ πρὸς τὸν υἱὸν του, ὅπως φεῖδεται τῶν Σαρακηνῶν. Ἀλλ' ὁ υἱὸς λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν ἀποκρίνεται, ὅτι ἐνόσφῳ ὁ πατήρ του κρατεῖται δεσμώτης καὶ εἶναι ἔρημος ὁ οἶκός του, θὰ πολεμῇ ἀμειλίκτως τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ θὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Συρίας ὅπως καταστρέψῃ αὐτήν. Ὁ Ἀμιράς τότε ἠναγκάσθη ν' ἀπολύσῃ τὸν δεσμώτην καὶ νὰ προέμψῃ αὐτὸν μετὰ τιμῆς εἰς τὰ ἴδια, δηλώσας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ κάμῃ τὸν υἱὸν του, ὅταν ἡλικιωθῇ, γαμβρόν, δίδων εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι εὐμενὴς πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς.

Πάμπολλα εἶναι τὰ δημοτικὰ ἄσματα, εἰς ἃ παρενείρονται ἐπεισόδια καὶ στίχοι τοῦ ἄσματος τοῦ Ἀρμούρη, ἀλλ' ὧν ἡ ὑπόθεσις εἶναι διάφορος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἄσμα διατηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τῷ λαῷ, ἀλλ' ἑλλιπὲς καὶ παρεφθαρμένον· ἡ διήγησις ἐν αὐτῷ φθάνει μέχρι τῆς διαβάσεως τοῦ Εὐφράτου (ὅστις ἄνευ τοῦ ὀνόματος, ὡς ποταμὸς ἀπλῶς ἢ μαῦρος ποταμὸς ἀναφέρεται) καὶ τῆς συναντήσεως κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὁχθὴν αὐτοῦ Σαρακηνοῦ, ὃν ἀποστέλλει πρὸς τοὺς ὁμοφύλους τοῦ κήρυκα πολέμου.

*Ἄμμε, μωρὲ Σαρακηνέ, νὰ πάρῃς τὸ χαπάρι,
τοῦ Καλομούρου ὁ μικροῦς πόλεμος θὲν νὰ κάμῃ.*

Ὁ Ἀρμούρης δὲ παρεφθάρη ἐν αὐτῷ εἰς Καλόμοιρον ἢ Καλόμουρον⁹.

Παραλλαγή τοῦ ἄσματος τοῦ Ἀρμούρη εἶναι καὶ τὸ κυπριακὸν περὶ ἐλευθερώσεως τοῦ Λεάνδρου (*Ἀλιάντρη*) ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοφυλάκτου. Ἀμφότεροι εἶναι υἱοὶ τοῦ Μαστραγκύλα, ἥτοι τοῦ ἀπελάτου Ἀκύλα, ὃν μνημονεύει τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη. Συνελήφθη δ' ὁ Λεάνδρος αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες εἶχον τὸ *Περόν*, τὸ μέγα σουλτανίκιν, ἥτοι τὸ ἐν τῇ Περαιᾷ τοῦ Εὐφράτου μουσουλμανικὸν κράτος¹⁰. Ἐτέρα δὲ κυπριακὴ ἐπίσης παραλλαγή, ἀναφέρουσα τρεῖς ἀδελφούς περιέχουσα δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ ἄσματι τοῦ Ἀρμούρη πρόσκλησιν τῶν Σαρακηνῶν ὅπως ὀπλισθῶσιν, ἵνα μὴ οἱ ἀνδρεῖοι ἀδελφοὶ πολεμήσωσιν αὐτοὺς ἀόπλους, ἀφηγεῖται τὴν αἰχμαλώτισιν τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου¹¹. Συνάπτονται δ' αἱ παραλλαγαὶ αὗται στενῶς καὶ πρὸς τὸν κύκλον τῶν δημοτικῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων περὶ τοῦ Πορφύρη.

9. Τὸ ἄσμα φέρεται ἐν Καρπάθῳ. Δύο παραλλαγαὶ αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸν Ζωγράφειον ἀγῶνα, σ. 285. 295-296.

10. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 12 κέ.

11. Αὐτ., σ. 17 κέ.

Ἀντί δὲ τοῦ υἱοῦ ἐλευθεροῦντος τὸν αἰχμάλωτον πατέρα, ὥς ἐν τῷ ᾄσματι τοῦ Ἀρμούρη, τραπεζούντιόν τι ᾄσμα ἀναφέρει λύτρωσιν τοῦ υἱοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός. Ὁ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν εἶναι ὁ Βασίλης, ἦτοι ὁ ἥρως τοῦ ἔπους Βασίλης Διγενῆς Ἀκρίτης, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὀνομάζεται ἐν τῷ ᾄσματι Ξάνθινος¹².

Περιεργοτάτη εἶναι ἡ ἀλλοίωσις, ἣν ὑπέστη τὸ ᾄσμα ἐν χιακῇ παραλλαγῇ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀποθανὼν ἀφῆκε λεχὼν τριῶν ἡμερῶν τὴν χήραν αὐτοῦ Ἀρετὴν (ὄνομα συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον εἰς τὰ κριτικά ᾄσματα). Ὁ υἱὸς τὸν ὅποιον κατέλιπεν ὀρφανὸν ἦτο ἀνδρειωμένος. Ἀλλ' ὁ ἀποθανὼν ἀφῆκε χρέος ἑννέα χιλιάδων γροσίων, καὶ οἱ δανεισταὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἀπῆλθον τὴν ἐξόφλησιν αὐτοῦ. Ἡ χήρα ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς νὰ τὸ ἐξοφλήσῃ ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀμπελῶν τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ τὸ ἀνδρειωμένον βρέφος, ὃπερ ἐκράτει εἰς τὰς ἀγκάλας ἡ μήτηρ, ὠμίλησε καὶ ὑπέδειξε πῶς πρέπει νὰ ἐξοφληθῇ τὸ χρέος ἐκ τῶν χρημάτων, τὰ ὅποια κατέλιπεν εἰς μετρητὰ ὁ πατὴρ του¹³.

Τὸ παράδειγμα τοῦ ᾄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου καταδεικνύει τὸ ἀλληλένδετον τῶν ᾄσμάτων τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μεταβολῶν, ἃς ἐπῆνεγκον εἰς τὰρχέτυπα τούτων ὁ μακρὸς χρόνος καὶ ἡ διάδοσις ἀνὰ πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

12. Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες, σ. 170-171.

13. Κανελλάκη, Χιακά ἀνάλεκτα, σ. 60-61.